

„Timeo hominem unius libri”*

Gondolatok könyvről, olvasásról, könyvtárról

A könyvekben található kiterjedt és mélyen magvas gondolatok milliányi apró igazságból épülnek fel. A teremtő szándék, az ihlet, a fantázia elragadja a szerzőt, majd magával ragadja az olvasót, és mint egy tornádó tölcésére felkapja és távoli, ismeretlen világokba repíti. A regény, a jó könyv nem csupán annyi, amennyit az író beleépített, az is benne van, amit az olvasó fantáziája felfedez benne. Az igazán értékes könyveket, ha újra és újra elolvassuk, mindig kissé másként értelmezzük, kissé más kincseket találunk benne. Mintha valaki titokban még írt volna hozzá az éjszaka. A könyv olyan, mint a partitúra a zenész számára, beavatatlannak csak hangjegyek, mint ahogy a könyv is csak betűk sokasága, és a tartalom rejtve marad a felszínes szemlélő előtt, viszont megmutatja kincseit annak, aki kíváncsian és fogékonyan tekint bele. Sajnos, sokan nem hallják ezt a zenét.

Minden könyv más, pedig mindegyikben nagyjából ugyanazok a szavak vannak, csak más sorrendben, és a szerzők mégis újra meg újra rengeteg mindent el tudnak mondani általuk. Az olvasás tehát bensőséges kapcsolat, akár az érzelmes ölelés, ami meghitt és intim: elzár a külvilágtól, nem létezik idő és tér számunkra, ha elragad bennünket a fantázia. Nagypám mondta annak idején az alvó, a szeretőre és az olvasó embert nem illik zavarni. A könyv halhatatlanná teszi a szerzőt, a szereplőket, és amíg olvassuk, talán minket is. De legyünk óvatosak, mert a csupán információkra éhes ember mindent összeolvas, fel akarja falni az egész világot, és egész vallást építhet fel magának a könyvekből, ha tévutakra viszik az áltudományos okoskodások.

„Timeo hominem unius libri”, vagyis: „félek az egykönyvű embertől”. Azaz a félművelttől. Aki sokat és értőn olvas, az a könyvekben talált kincseket adaptálja, és mint kulturális tőkét használja egy életen át. Ahhoz hogy önállóan tudjon gondolkodni és következtetni, az embernek meg kell ismernie mások gondolkodását, gondolatait és következtetéseit.

Tévedés azt hinni, hogy az olvasóvá nevelés az iskolában vagy az óvodában kezdődik. Aki a mese- és beszélgetés-hiánnyal érkezik az óvodákba, abból majdnem bizonyosan nem-olvasó gyerek, nem-olvasó felnőtt lesz. Az ember életét a születését követő húsz évben alakítja ki, és ez kihat az egész életére. Így aztán nem mindegy, hogy irodalom vagy „iroda lom”, amit a kezünkbe veszünk vagy a gyerekeink kezébe adunk. Az olvasóvá nevelés első számú felelőse ugyanis maga a szülő, aki elsősorban nem azzal serkentheti olvasásra gyermekét, nem azzal segítheti a nevelődés folyamatát, hogy példát mutat az olvasás és a könyvek szeretetére, tisz-

* „Félek az egykönyvű (félművelt) embertől” – Aquinói Szent Tamásnak tulajdonított szállóige.

teletére, hanem azzal, hogy már nagyon korán mesél és felébreszti a gyermeki fantáziát, majd sokáig ébren tartja a könyvek által.

Vannak egyszer használatos könyvek, az ember elolvassa őket, talán még tetszik is neki, élvezi, de érzi, hogy nem fogja elolvasni újra. És vannak az időtálló könyvek, amelyeket érdemes otthonunkban tartani, birtokolni. Az ilyenfajta csukott könyvben ugyan betűk vannak, de amint kinyitjuk, mint ezernyi pillangó repülnek szerteszét belőle, és egy világ elevenedik meg előttünk képzeletünk szárnyán szállva. Ismeretlen emberek és világok tűnnek fel, amik a második oldaltól már ismerőssé és ismertté válnak. A jó könyvet arról ismerjük meg, hogy akárhányszor olvassuk, mindig más világba vezet bennünket. Persze végül sokkal jobb könyv van az ember agyában, mint amit annak idején papírra vetett az író. A fantázia olyan, mint a metronóm: csak el kell indítani és a zene szárnyalni kezd. Mennyi tudás, ismeret, bölcsesség és érzelem bújik meg a sorok között! Egy könyv nem képes gyökeresen megváltoztatni az ember életét, de elegendő mennyiségű és minőségű könyv már képes alakítani és formálni a személyiséget. Minden könyv tágtítja az ismereteinket arról a világról, amelyben élünk, amelyben őseink élhettek, vagy amelyekben szeretnénk élni. Nagyon jó azoknak, akik lelki szemeikkel látják is azt, amit olvasnak. A könyvben szabadon szárnyalhat a mi fantáziánk is, ezért a könyvben az olvasó a „filmrendező”, a műértelmező, adaptáló, továbbgondoló befogadó. Inkább legyen szegény egy könyvvel teli házikóban, mint könyvek nélkül éljen egy palotában. Mert aki nélkülözi az olvasás örömét, az talán nem is él igazán.

Mondd meg, mit olvasol, és megmondom, ki vagy. Mert az ember személyiségét elárulja az, amit, amiket olvas. Aki csak olvas, de nem tudja, mit olvasott, nem nagyon különbözik az analfabétától. A divatos könyvek gyakran talmi ideákat közvetítenek még akkor is, ha közismert szerző írta. A könyvben található önmagáért való, öncélúan ábrázolt történetnek nincs értéke, sem tartós hatása. Ilyenkor nem érezzük a benne megbúvó magvas gondolatokat. Az író és az olvasó egymásnak adják életerejüket, gondolataikat, érzelmeiket, fantáziájukat. Előfordul, hogy az író fantáziája szegényesebb, mint az olvasóé. Az olvasó azonosul és helyet cserél a szereplővel. Erre mondják, hogy „beleéli magát” a történetbe.

Az olvasott emberben – magától a könyvtől – nincs semmi eredeti, mindent, amit tud, a könyvekből tudja, ám ez maga a műveltség. A műveltség nagymértékben alakítja a lélek érzékenységét. A szenzibilis emberek minden adandó alkalmat megragadnak, hogy elmenekülhessenek a fantázia világába, ahol a hősök mindig győzedelmeskednek, szabadságot és reményt találnak a sorok között. A könyvekből tanuljuk meg a könyörületet, az empátiát, a kedvességet, a becsületet és a tisztességet. Morális korlátokat építünk, ezáltal válunk emberré, emberivé és igazán szabaddá. A könyv különös hatalom, amely világrészek és évszázadok kapuit nyitja tágra, de levezethet a lélek belső világába is.

Az igazán jó könyv nem a könyvespolcon található, hanem az olvasólámpa mellett az asztalon vagy az éjjeliszekrényen, kézügyben. Az olvasás áthidalja az idő, a tér és az ismeretségi kör közötti szakadékot. Az olvasás az egyik leghatékonyabb formája a személyiségfejlesztésnek, ugyanakkor ambivalens, sőt „skizofrén” állapot, mert olvasás közben magadhoz beszélsz, vagy a szerzővel vitatkozol, és ebben a hatékony párbeszédben van alkalmaid elgondolkozni az olvasottakon. Ahhoz, hogy igazán jó könyvet írjon valaki – ha éppen nem ösztönös zseni –, tapasztalt és olvasott, vagyis művelt embernek kell lennie, és jó, ha emellett emocionálisan érzékeny és empatikus.

A könyv egyik nemzedék végrendelete a másik számára, a tapasztalt öreg tanácsa az életbe lépő fiatalságnak. Egy jó történet olyan, mint egy különálló kis világ, a könyv pedig lehetővé teszi, hogy akkor léphessünk be az ajtaján, amikor csak kedvünk tartja. Ha egyszer átéltük, már soha, senki nem veheti el tőlünk. A szavak rövid időre szólnak, a könyv egy egész életre.

Talán tiltani kellene az olvasást, ahhoz hogy elterjedjen? Az írás-olvasás képességének romló szintje egyre kevésbé teszi lehetővé az új információk befogadását és az új tudás megszerzését, feldolgozását és gyarapítását. A kulturális értékek felismerésére való hajlandóság, a közművelődés színvonala egyre kevésbé alkalmas arra, hogy használható eszköze legyen az egyén fejlődésének. Az ismeretszerzés létszükséglet, újra és újra megjelenik a munkában és az élet más területein. De az információszerzés, az információ birtoklása önmagában nem elegendő. A műveletlenek, a funkcionális analfabéták nem képesek a józan ítéletre, nem képesek felmérni és megoldani problémáikat. Így képtelenek megvalósítani bizonyos célokat, mert nem rendelkeznek azokkal a műveltségi tartalékokkal, amik lehetőséget adnak a továbblépésre.

Az olvasás társadalmi célja – tudjuk – a közművelődés színvonalának fejlesztése és a kulturális értékek adaptálása a köztudatba. Évtizedek óta csökken az olvasásra fordított idő, és nő a nehezen olvasók és funkcionális analfabéták száma. A közművelődés színvonalának fejlesztése, az ismeretek megszerzése és a kulturált szórakozás meghatározó eszköze minden bizonnyal az olvasás marad. A kulturális értékek, normák közvetítése és az olvasásra való motiválás minden nemzedék számára a modern társadalmakban stratégiai jelentőséggel bír. Az olvasóközpontú olvasásfejlesztés lényege az olvasásra való ösztönzés, és pedig aktív könyvtárosi közreműködéssel, ami az olvasás megszerettetése mellett a felvilágosítás és tájékoztatás révén történik. A könyvtárba látogatók nem csupán megismerhetik a könyvtárosok segítségével az olvasás által megnyíló lehetőségeket, de a jó könyvtáros lehetővé teszi az olvasók számára, hogy azok egymással is megoszthassák olvasmányélményeiket, tapasztalataikat. Az olvasás megszerettetésében fontos szerepet kapnak a család mellett az óvodák, az iskolák, a könyvtárak. A szülő, az óvónő, a tanár, a könyvtáros, közös erővel küzd a gyermek személyiségének fejlődéséért. A divat teremtette ideák mentális tévutakra vihetik a fiatalokat, de a szépirodalom etikai normái egészséges értékrendet formálnak személyiségükben. Az olvasás és a tanulás révén olyan lehetőségek nyílnak meg előttük, amelyek egész életüket, életminőségüket jelentős mértékben befolyásolja. Felnőtt korban az olvasott ember elhelyezkedése sokkal egyszerűbb, mert könnyebben tud kommunikálni és szocializálódni. Egészséges felnőtt csak egészséges gyerekből lesz; hasznos tagja a társadalomnak csak akkor lehet, ha felépíti saját kulturális értékrendjét.

Az olvasás társadalmilag hátrányos helyzetben komoly erőfeszítést jelent. Minden gyerek hátrányos helyzetű, aki nem tud együtt haladni hasonló korú társaival. Nem csak a szociális értelemben vett szegénység jelent hátrányos helyzetet, vannak személyiségük rendellenes fejlődése következtében hátrányosak is, mert aszociális szülők nevelik őket, akik ingerszegény környezetben élnek vagy szellemi életüket sivárság jellemzi. Ahhoz, hogy az olvasás mindennapi feladattá és szokássá váljon és tartalmas, igényes szórakozást nyújtson a társadalom minden tagja számára, meg kell teremtenünk az egyenlő esélyt a könyvtárhasználatban is. A hátrányos helyzetű emberek számára a könyvtáraink használata, a könyvtárak megközelíthetősége és a könyvtárban való közlekedés és a tájékozódás komoly nehézségekbe ütközik.

Ugyanakkor számos törekvésről tudunk az esélyegyenlőség megteremtésére. A nem látó emberek számára például a felolvasó szoftverek segítségével lehetőség nyílik az e-könyvek tartalmának megismerésére, illetve ma már számos hangos könyvhöz juthatnak. A hátrányos helyzetű gyermekek számára a könyvtár művelődési esélyeik, az életben való boldogulásuk, érvényesülésük nélkülözhetetlen eszköze. Az olvasás a normális élet része, csak akkor adaptálódik az egyén életvitelébe, ha már a családban megkapja azt a mintát és indítást, ami természetes életszükségletként és nem kényszerként a szórakozás és a kikapcsolódás eszközévé emeli az olvasást. A szülő képes megszerettetni a gyermekkel a könyvet. Az együttes olvasás, a könyv tartalmának megbeszélése vagy családi programként a könyvtár látogatása elősegíti az olvasóvá válást. A könyvek tudatos kiválasztása, a helyes szelektálás fontos az igényes és esztétikus olvasáskultúra elterjesztéséhez. Ha ott-hon ellenőrizetlenül a tévé vagy a számítógép előtt felejtjük a gyereket, könnyen rabjává válik, elfásul, és elveszíti érdeklődését a való világ iránt. A részletekbe menően pontos digitális (virtuális) valóság elnyomja a fantáziát, amit a csak könyv képes igazán fejleszteni, mivel csak a szöveg tartalmát kapja belőle az olvasó, minden mást neki kell elképzelni, kiszínezni és értelmezni, főként a tanult minták révén. A gyermek fejlődésének előmozdítása az ismeretekkel és élményekkel való gazdagítása nagyrészt az olvasás révén valósítható meg. Beszédképességének, szókészletének fejlesztése, az olvasás iránti érdeklődés felkeltése, életben tartása, fejlesztése a rendszeres olvasásra való rászoktatással és az iskolára való felkészítéssel vagy akár saját könyvtár létrehozásával a gyerek számára, motivációt, indítást jelenthet az egész életére. A szülői minták, a szülők olvasottsága, kulturális státusa vagy a család viszonyulása általában véve az olvasáshoz, meghatározó. A szülők kompetenciája az olvasóvá nevelésben – nem lehet elégszer elmondani – alapvetően fontos.

Az olvasói szokások felmérésével képet kaphatunk arról, miket, milyen témákat, milyen szerzőket olvasnak legszívesebben, vagy milyen céllal, esetleg hogyan illeszkedik életükbe az olvasás, milyen emóciókat vált ki belőlük az olvasás, örömteli vagy kényszer számukra ez a tevékenység. Ha a hasonló témákban olvasókat összehozzuk egymással, akár író-olvasó találkozók, olvasókörök szervezésével, ahol megoszthatják élményeiket és tapasztalataikat, esetleg ismereteiket, ezzel örömtelibbé és vonzóbbá tesszük számunkra az olvasást. Minden korosztályt más és más módon lehet megérinteni, megszólítani és megnyerni az olvasás örömeinek, mivel egyedi sajátosságaik, érdeklődési körük és speciális igényeik eltérőek. Olyan témákat kell keresni, ami leköti a gyereket, érdekli, talán még kutatni is kész érte. A könyvtáros figyelemfelkeltése és tájékoztatása, empátiája, emocionális érzékenysége és toleranciája pozitív hatást gyakorol a könyvtárlátogatóra, de helytelen magatartása esetleg örökre elkedvetlenítheti a látogatót, akár el is fordíthatja az olvasástól. A hagyományos olvasás kultuszának megőrzése és fenntartása sok erőfeszítést kíván a könyvtáros társadalomtól. Az olvasóvá nevelés gyermekkorban kezdődik, ezért a közkönyvtárak a világ szinte minden országában különös figyelmet fordítanak a család intézményére. A könyvtárosok önmagukban nem oldhatják meg az olvasóvá nevelés feladatait, de olvasóvá nevelés könyvtárak nélkül elképzelhetetlen.

A könyvtárba érkező látogatóknak, már a bejáratnál találkozniuk kell a könyvtárosok ajánlásával, akár egy plazmatévé is lehet sugározni folyamatosan az információkat. Ezzel párhuzamosan a könyvtár weboldalán biztosítani kell az információhoz jutás feltételeit. A webes felületen, fórumokon lehetőséget kapnak az ol-

vasók a véleményük és tapasztalataik megosztására. A könyvtárakban ki kell alakítani olyan tereket, zugokat, ahol beszélgethetnek egymással a hasonló érdeklődésű látogatók. A fiókkönyvtárakban a kirakatokba helyezett új könyvek figyelemfelkeltők, vonzzák a tekintetet, és talán behozzák a téma iránt érdeklődő kíváncsi embereket. Ugyanez a helyzet az asztalokon hagyott könyvekkel: amit valakik már elolvastak, az mások számára is érdeklődésre tarthat számot. Fontos lehet a frissen visszahozott könyveket egy helyen tartani, ahol a kíváncsi látogatók szabadon böngészhetnek köztük. A könyvtárak részvételével nyaranta olvasótáborokat lehet szervezni, ahol a természettel harmóniában és a könyvek segítségével ismerkednek meg a gyerekek a környező világ összefüggéseivel, mégpedig vonzó módon, játékos formában. A gyermekkönyvtárban családi hétvégéket tarthatunk, ahol szülő és gyerek együtt játszva és versengve mutathatja meg, hogy képes felkutatni a könyvek között az információt, a tudást, a műveltséget.

Az olvasás hatása az oktatásban nap mint nap tetten érhető. Az új ismeretek befogadása aktív olvasás nélkül elképzelhetetlen. A kritikus gondolkodást és a tájékozódást, a szókincsfejlesztést és kifejezőképességet, lényegkiemelő készséget segíthetjük elő, ha az olvasást már gyermekkorban megszerettetjük. A gyermek majd felnőttként képessé válik asszociálni, szintetizálni és saját morális értékrendet alakítani ki az olvasott szépirodalmi művek alapján. A lexikális tudás révén az ismeretei megnőnek, és ő maga egyre magabiztosabbá és határozottabbá válik. Ha megfelelően vetettük el az olvasás magvát, a gyerekek szívesen bűvárnak a könyvtárban, sokat segít az órákra való felkészülésben, a gyűjtőmunka révén folyamatosan gyarapodik ismeretük, a könyv- és könyvtárhasználat elsajátítása révén előnyre tesznek szert kevésbé érdeklődő társaival szemben. Gyorsan megjelenik a kritikus gondolkodás, illetve az együttes gondolkodás képessége azokban a gyerekekben, akik sokat olvasnak. Az olvasás révén képessé válnak az önálló ismeretgyűjtésre és a talált információk komplex feldolgozására. Sokszor nem is a probléma megfogalmazása, hanem a probléma helyes megközelítése a döntő, amely rendszerint az értő olvasáson alapul. Minél több könyvvel ismerkednek meg, annál több összefüggést vesznek észre, majd a siker révén még szorosabbá válik kapcsolatuk a könyvekkel és az olvasással. Akik már gyermekkorban kis kutatókká váltak, azok felfedezik az olvasás örömét, ráébrednek arra, hogy a tudás elmélyítéséhez sokat kell olvasni, ráadásul tudni kell az ismeretek sokaságából szelektálni, csak a fontos és lényeges információkat elraktározni. Azzal hogy már gyermekkorban megtanulják az évek során a kritikus gondolkodást, megtanulnak korrekten vitatkozni, érvelni, azzal nemcsak a tudásuk, műveltségük gyarapodik, hanem magabiztosabbak is lesznek.

Az olvasás ráébreszt az anyanyelv finomságaira, ráadásul – visszahatóan – felkeltheti az olvasás iránti vágyat. Egy sajátos szenvedély alakul ki, az információ- és könyvéhség, ami jótékonyan hat az egyén fejlődésére, és akkor már régen nem a kényszer irányítja az olvasását. Manapság – mondják – kevés az idő, ezért a gyors információszerzést, illetve a rövidebb olvasmányokat preferálják, az olvasók. Az olvasási intenzitás és elmélyültség csökkenése negatívan hat az olvasási kompetenciára, valamint a szövegértés színvonalára is. Olvasni gondolkodás nélkül értelmetlen dolog, gondolkodni olvasás révén szerzett ismeretek nélkül szinte lehetetlen. Az az ember, aki nem olvas könyvet, alig különbözik attól az embertől, aki nem tud olvasni...

Szabó László István